

Capitolul 2

Rolul piețelor și al statului în economia modernă

Indiferent că vă place sau nu, istoria este de partea noastră. Noi vom fi cei care vă vom îngropa.

Nikita Hrușciov, secretar general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (1956)

Hrușciov s-a înșelat amarnic! Ultimii zece ani au fost martorii unei întoarceri dramatice la economia de piață, pretutindeni în lume. După decenii de proslăvire a avantajelor planificării centralizate și a economiei de comandă, Rusia și majoritatea țărilor est-europene au început dificilul proces de tranziție la economia descentralizată, de piață. China, condusă încă de partidul comunist, a înregistrat o puternică creștere economică la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90, favorizată de extinderea piețelor proprii. Venitul unor țări în curs de dezvoltare, ca Mexic, Chile sau Thailanda, a înregistrat o creștere foarte rapidă, ca urmare a diminuării rolului statului în economie și a trecerii la sistemul capitalist.

Chiar și economiile dezvoltate din Occident nu au fost imune la „valul” forțelor pieței care a „măturat” lumea. În multe din aceste țări, electoratul a ales prin vot lideri ca Ronald Reagan, care au promis să stopeze tendința, devenită tradițională, de sporire a influenței

statului. Aceasta a însemnat reducerea taxelor și a cheltuielilor, liberalizarea unor sectoare de activitate și vânzarea către sectorul privat a unor întreprinderi de stat.

Faptul că piețele reprezintă motorul creșterii economice nu poate fi contestat. Să nu credeți, însă, că statul este o relicvă inutilă rămasă dintr-o epocă anterioară. El îndeplinește un rol esențial, prin faptul că asigură un climat în care piețele pot înflori și prin acela că înlătură excesele care apar atunci când piețele beneficiază de o libertate absolută. Prosperitatea unei economii moderne depinde de găsirea echilibrului și de împărțirea responsabilităților între piețe și stat.

Ce este, de fapt, economia de piață și ce anume face acest sistem atât de eficient? Ce reprezintă „capitalul” în „capitalism”? De ce este nevoie uneori ca statul să intervină pe piață? A sosit timpul să aflăm ce principii stau la baza economiei de piață și să analizăm rolul statului în viața economică.

A. CE ESTE PIAȚA?

Ordine, nu haos economic

Este foarte ușor să spui că economia funcționează de la sine. Când mergeți la cumpărături, produsele pe care le doriți – pâine, carne sau banane – se află pe rafturile magazinelor. Plătiți, mergeți acasă și consumați. Ce poate fi mai simplu?

Privind lucrurile cu mai multă atenție, veți începe să vedeți însă vasta rețea de activități

economice ce trebuie să se desfășoare pentru ca mărfurile să ajungă pe rafturi. Produsele alimentare pot trece printr-un număr de 5-10 verigi până să ajungă la dumneavoastră. „Călătoresc” zile sau luni în șir de la un capăt al lumii la altul, trecând pe la diverși producători, fabrici de prelucrare și ambalare, transportatori, angroșiști și detailiști. Cantitățile sunt uimitoare: 6 miliarde de pui, 3 miliarde

tone de banane ș.a.m.d. Este aproape o minune că alimentele sunt produse în cantitățile corespunzătoare, că sunt transportate la locul potrivit și ajung în forma potrivită pentru a fi servite la masă.

Adevărata minune este că acest sistem funcționează fără constrângerea sau controlul nimănui. În schimb, milioane de firme și consumatori se angajează efectiv în operațiuni comerciale, acțiunile și scopurile acestora fiind coordonate în mod invizibil de către un sistem de prețuri și piețe. Nimeni nu decide câți pui trebuie să se producă, unde să fie dusă marfa sau care magazin să fie deschis. Și totuși, alimentele se găsesc în magazin atunci când dumneavoastră doriți să le cumpărați.

Nu este vorba aici numai despre alimente: piețele fac minuni asemănătoare pretutindeni în jurul nostru, în fiecare clipă – trebuie numai să avem grijă să observăm modul cum funcționează economia. Într-adevăr, cu câteva excepții notabile – armata, poliția și sistemul educațional – cea mai mare parte a vieții economice se desfășoară fără intervenția statului și acesta este adevăratul atu al economiei de piață.

Mecanismul de funcționare a pieței

Economia de piață este un mecanism complex de coordonare a oamenilor, activităților și firmelor prin intermediul unui sistem de prețuri și piețe. Este un mijloc de comunicare destinat mijlocirii schimbului de cunoștințe și acțiuni între miliardele de indivizi care populează planeta. Fără să dispună de un aparat de informare sau de calcul central, ea rezolvă problemele producției și repartitiei ce implică miliarde de relații și necunoscute, probleme care depășesc cu mult chiar și performanțele celui mai rapid dintre calculatoarele de astăzi. Piața nu este opera cuiva; totuși, ea funcționează extraordinar de bine. *În economia de piață, producția, consumul, repartitia și stabilirea prețurilor nu cad în sarcina unei singure persoane sau organizații.*

Cum poate piața să determine nivelul prețurilor, al salariilor și al producției? Inițial, ea era un loc unde cumpărătorii și vânzătorii puteau negocia față de față. *Piața* – plină de bucăți de unt, piramide de brânză, pește proaspăt și grămezi de legume – era un loc familiar în multe orașe și târguri, un loc în care fermierii își aduceau produsele pentru a le vinde. Și astăzi există în SUA piețe importante, unde comercianții se întâlnesc pentru a face afaceri împreună. De exemplu, grâul și porumbul se vând la Chicago Board of Trade, petrolul și platina la New York Mercantile Exchange, iar pietrele prețioase la Diamond District din New York.

În general, piața trebuie privită ca un mecanism prin care cumpărătorii și vânzătorii pot stabili nivelul prețurilor și pot schimba între ei bunuri și servicii. Aproape orice lucru are o piață, începând cu obiectele de artă și sfârșind cu gunoarele (sau materialele reciclabile, cum li se mai spune astăzi). Piața poate fi centralizată, așa cum este cazul pieței bursiere, sau descentralizată, cum este cazul pieței muncii sau a locuințelor. De asemenea, ea poate exista doar sub formă electronică, cum este cazul multor produse și servicii financiare, care se vând și se cumpără prin intermediul calculatorului. Caracteristica esențială a pieței este aceea că îi adună la un loc pe vânzători și cumpărători, determinându-i să stabilească prețurile și cantitățile.

Piața este un mecanism prin intermediul căruia se realizează legătura dintre cumpărători și vânzatori în vederea stabilirii prețului și cantității pentru un anumit bun sau serviciu.

În sistemul economiei de piață, orice lucru are un **preț**, acesta fiind valoarea lucrului respectiv exprimată în bani (despre rolul banilor vom vorbi în secțiunea B a acestui capitol). Prețurile reprezintă etalonul la care oamenii și firmele se raportează atunci când participă, în mod voluntar, la schimbul de mărfuri. Când accept să cumpăr un Ford uzat de la un comerciant oarecare pentru suma de 4.050 \$, înseamnă că Fordul valorează pentru mine mai mult decât cei 4.050 \$ și că, pentru comerciant,

suma respectivă valorează mai mult decât automobilul. Piața automobilelor uzate a fixat prețul Fordului pe care l-am cumpărat și, prin intermediul schimbului voluntar, a repartizat bunul respectiv persoanei pentru care acesta are cea mai mare valoare.

Totodată, prețurile servesc drept *semnal* pentru producători și consumatori. Atunci când consumatorii doresc o cantitate mai mare dintr-un anumit produs, prețul crește, semnalizându-le producătorilor că este necesară sporirea ofertei. De exemplu, în fiecare vară, atunci când majoritatea oamenilor sunt în concediu, cererea de benzină crește. La fel și prețul. Acest fapt încurajează companiile petroliere, care cresc producția de benzină, dar îi descurajează pe turiști, care se văd nevoiți să-și scurteze excursiile.

Pe de altă parte, dacă pentru o marfă, cum ar fi automobilele, se formează stocuri prea mari, comercianții și companiile producătoare reduc prețul pentru a diminua nivelul acestora. Prețul fiind mai mic, numărul celor interesați de achiziționarea unei mașini crește, iar producătorii urmăresc să reducă volumul producției. Astfel se restabilește echilibrul dintre cerere și ofertă.

Ceea ce este valabil pentru piața bunurilor de consum este valabil și pentru piața factorilor de producție, cum ar fi munca sau pământul. Dacă este mai multă nevoie de programatori decât de muncitori, posibilitățile de angajare vor fi mai mari în domeniul calculatoarelor. „Prețul” programatorilor (adică salariul lor) va avea o tendință de creștere, iar cel al muncitorilor va tinde să scadă, așa cum s-a întâmplat în anii '80. Această modificare survenită în structura salariilor relative va atrage forța de muncă spre domeniile aflate în plină expansiune.

Exact același lucru s-a întâmplat în sfera asistenței medicale. În anii '80, dezvoltarea pe care a cunoscut-o sectorul ocrotirii sănătății a determinat creșterea fără precedent a ofertei de locuri de muncă pentru personalul medical cu pregătire medie, în condițiile în care numărul cadrelor specializate era mult prea

mic. Pentru atragerea de personal cu o astfel de pregătire, spitalele ofereau tot felul de facilități, cum ar fi locuință, servicii ieftine de îngrijire a copiilor și prime a căror valoare ajungea până la 10.000 \$. Unul dintre spitale a organizat chiar și o loterie pentru asistentele medicale, oferind ca premiu un certificat care dădea deținătorului dreptul de a face gratuit cumpărături la magazinul universal din apropiere. În realitate, ceea ce i-a atras pe oameni spre profesia de asistent medical au fost salariile foarte ridicate. Între 1983 și 1992, salariul acestei categorii de personal a crescut cu aproape 70 %, un cadru medical cu pregătire medie ajungând să aibă un câștig egal cu cel al unui contabil sau arhitect. Salariile mari au atras suficient de multe persoane în sectorul sanitar, astfel încât, în anul 1992, criza asistentelor medicale dispăruse în majoritatea statelor americane.

Prețurile coordonează deciziile producătorilor și consumatorilor. Prețurile mari tind să contribuie la reducerea volumului achizițiilor efectuate de consumatori și să încurajeze producția. Prețurile mici încurajează consumul și descurajează producția. Prețurile reprezintă balansierul din mecanismul de funcționare a pieței.

Echilibrul pieței În orice moment există oameni care cumpără și oameni care vând; firmele creează produse noi, în timp ce guvernele adoptă legi referitoare la cele vechi; companiile străine deschid fabrici în America, în timp ce firmele americane își vând produsele în străinătate. Și totuși, în mijlocul acestui tumult, piețele rezolvă în mod constant problema lui *ce, cum și pentru cine*. Pe măsură ce echilibrează forțele care acționează în economie, piețele contribuie la realizarea unui **echilibru între cerere și ofertă**.

Ce este echilibrul pieței? Este *echilibrul care se stabilește între totalitatea cumpărătorilor și vânzătorilor*. Gospodăriile și firmele vor să cumpere sau să vândă o anumită cantitate de produse, în funcție de nivelul prețului. Piața găsește prețul de echilibru care satisface simultan cerințele cumpărătorilor și vânzătorilor. Dacă prețul este prea mare, producția ajunge să depășească cu mult

cererea; dacă prețul este prea mic, se formează cozi mari la magazine și apare o criză de bunuri. Acele prețuri la care cumpărătorii doresc să achiziționeze exact cantitatea pe care doresc vânzătorii să o vândă determină echilibrul dintre cerere și ofertă.

Cum reușește piața să rezolve cele trei probleme economice?

Am văzut cum contribuie prețurile la echilibrarea consumului și producției sau a cererii și ofertei de pe o anumită piață. Ce se întâmplă dacă punem la oală toate piețele – a benzinei, a automobilelor, a terenurilor, a capitalului și toate celelalte? Aceste piețe acționează simultan în direcția determinării *echilibrului general* al prețurilor și producției.

Confruntând cumpărătorii cu vânzătorii (cererea și oferta) de pe fiecare piață, sistemul economiei de piață rezolvă simultan cele trei probleme ale lui *ce, cum și pentru cine*. Iată cum se prezintă, în linii mari, echilibrul pieței:

1. Bunurile și serviciile care se vor produce sunt determinate de „votul” bănesc al consumatorilor, vot care nu se exprimă numai o dată la doi sau patru ani, la urne, ci în fiecare zi, prin decizia lor de a cumpăra. Bani pe care aceștia îi plătesc și care apar în registrele contabile ale firmelor sunt folosiți, în cele din urmă, pentru plata salariilor, chiriilor și dividendelor pe care consumatorii, în calitate de angajați, le primesc sub formă de venit.

În schimb, firmele sunt mâinate de dorința de a-și maximiza profiturile. **Profiturile** sunt veniturile nete sau diferența dintre valoarea totală a vânzărilor și costurile totale. Firmele abandonează acele activități care le provoacă pierderi; în plus, ele sunt atrase de profiturile mari generate de producția bunurilor cu cerere foarte mare. Un exemplu clasic în acest sens îl constituie producția cinematografică de la Hollywood. Dacă un film are un nesperat succes la public – să spunem, un film de groază despre un ucigaș în serie care

nu poate fi prins – celelalte studiouri se vor grăbi să producă imitații.

2. *Modul* în care se va realiza producția este determinat de concurența existentă între diferiți producători. Cel mai bun lucru pe care-l pot realiza producătorii pentru a face față concurenței prin preț și pentru a-și maximiza profiturile este să mențină costurile la un nivel minim, adoptând cele mai eficiente metode de producție. Uneori, schimbarea este aproape nesemnificativă, constând în ceva mai mult decât o cârpire a utilajelor sau o ajustare a combinației de intrări, cu scopul de a obține un avantaj de cost ce se poate dovedi foarte important în lupta pentru supremație care se dă pe piață. Alteori, au loc schimbări dramatice în domeniul tehnologiei, așa cum s-a întâmplat atunci când motoarele cu aburi au înlocuit caii, deoarece aburul era mai ieftin pe unitatea de muncă utilă, sau când avioanele au înlocuit trenurile, fiind considerate mai eficiente pentru transportul pe distanțe mari. Astăzi chiar, ne aflăm în mijlocul unei perioade de tranziție spre o tehnologie radical diferită, calculatoarele înlocuind mașina de scris, hârtia și munca multor funcționari.

3. *Pentru cine* se produce – cine consumă și în ce cantitate – depinde în mare măsură de cererea și oferta care există pe piața factorilor de producție. Ea este cea care determină nivelul salariilor, al rentei funciare, al dobânzii și al profitului sau așa-numitul *preț al factorilor de producție*. Aceași persoană poate primi salariu pentru munca pe care o prestează la serviciu, dividende pentru acțiunile pe care le deține, dobândă pentru un certificat de depozit și chiar rentă pentru proprietatea pe care o posedă. Adunând toate veniturile obținute de pe urma factorilor de producție, putem determina așa-numitele venituri de piață ale oamenilor. Distribuția veniturilor între membrii societății este determinată, așadar, atât de *volumul* factorilor de producție (ore muncă/persoană, hectare etc.), cât și de *prețul* acestora (salariul, renta etc.).

Atenție: Distribuția veniturilor nu este determinată numai de forțele pieței. *Cineva care moștenește 10 milioane \$ are probabil un venit mai mare decât o persoană ai cărei părinți nu sunt bogați. Un bărbat alb are și acum un câștig mai mare decât o femeie sau decât un lucrător minoritar, chiar dacă toți au aceeași educație și experiență. Iar măsurile adoptate de guvern în domeniul fiscalității și al transferului de fonduri, cum ar fi cele referitoare la protecția socială, au un rol la fel de important. Toți acești factori acționează la nivelul pieței în direcția determinării modului de distribuire a veniturilor.*

Cine dictează ceea ce se întâmplă pe piață?

Cine răspunde de economia de piață? Cine sunt stăpânii? Companiile gigantice, precum General Electric sau AT&T? Parlamentul ori președintele? Influențele personaje de pe Madison Avenue? Dacă examinăm cu atenție structura economiei de piață, observăm că aceasta este dominată de o monarhie duală, formată din *consumatori și tehnologie*. Consumatorii dictează, prin intermediul preferințelor lor înnăscute sau însușite, destinația finală a resurselor societății. Ei aleg punctul situat pe curba posibilităților de producție (CPP).

Consumatorii, însă, nu pot dicta singuri ce bunuri trebuie produse. Resursele și tehnologia existentă reprezintă un factor de constrângere care influențează în mare măsură alegerea lor. Economia nu-și poate depăși propriile posibilități de producție. Puteți zbura spre Hong Kong, dar nu puteți zbura spre Marte. Resursele unei economii, împreună cu știința și tehnologia, limitează numărul candidaților care încearcă să obțină votul bănesc al consumatorilor. Cererea de consum trebuie să fie în acord cu oferta de bunuri a firmelor. Așadar, deciziile privind oferta și costul de producție, alături de cererea de

consum, contribuie la stabilirea bunurilor care trebuie să se producă.

Nu orice tehnologie își găsește, însă, o utilizare. De la automobilul cu aburi la țigara fără fum și, din păcate, fără gust, istoria este plină de produse care nu și-au găsit o piață de desfacere. Nu trebuie, însă, să vă spună cineva ce să faceți pentru a scăpa de produsele sau tehnologiile nefolositoare, căci profiturile răsplătesc sau amendează firmele care le introduc, ghidând mecanismul de funcționare al pieței. Asemenea țărânului care folosește un morcov și un băț pentru a-l îndupleca pe măgar să pornească, sistemul de piață folosește profiturile și pierderile pentru a determina firmele să producă în condiții de eficiență bunurile dorite.

Piețele au rolul de a reconcilia gusturile consumatorilor cu posibilitățile tehnologice.

Tabloul prețurilor și piețelor

Putem reprezenta fluxul circular al vieții economice ca în figura 2-1. Ea oferă o imagine de ansamblu asupra modului în care consumatorii și producătorii deopotrivă acționează în vederea determinării prețurilor și cantităților atât pentru intrări, cât și pentru ieșiri. Se observă existența celor două tipuri de piețe. În partea superioară a figurii se află piețele de bunuri sau fluxul ieșirilor, cum ar fi ceaiul sau pantofii; în partea inferioară se află piețele factorilor de producție sau ale intrărilor, cum ar fi pământul sau munca. Mai departe, se observă modul în care iau deciziile două entități diferite: gospodăriile și firmele.

Gospodăriile cumpără bunuri și vând factori de producție; firmele vând bunuri și cumpără factori de producție. Gospodăriile folosesc veniturile obținute din vânzarea muncii și a altor factori de producție pentru a cumpăra bunuri de la firme; firmele stabilesc prețul bunurilor pe baza costului muncii și al proprietății. Prețurile bunurilor se stabilesc în așa fel încât să se realizeze un echilibru între cererea de consum și oferta firmelor; prețurile factorilor de producție se stabilesc

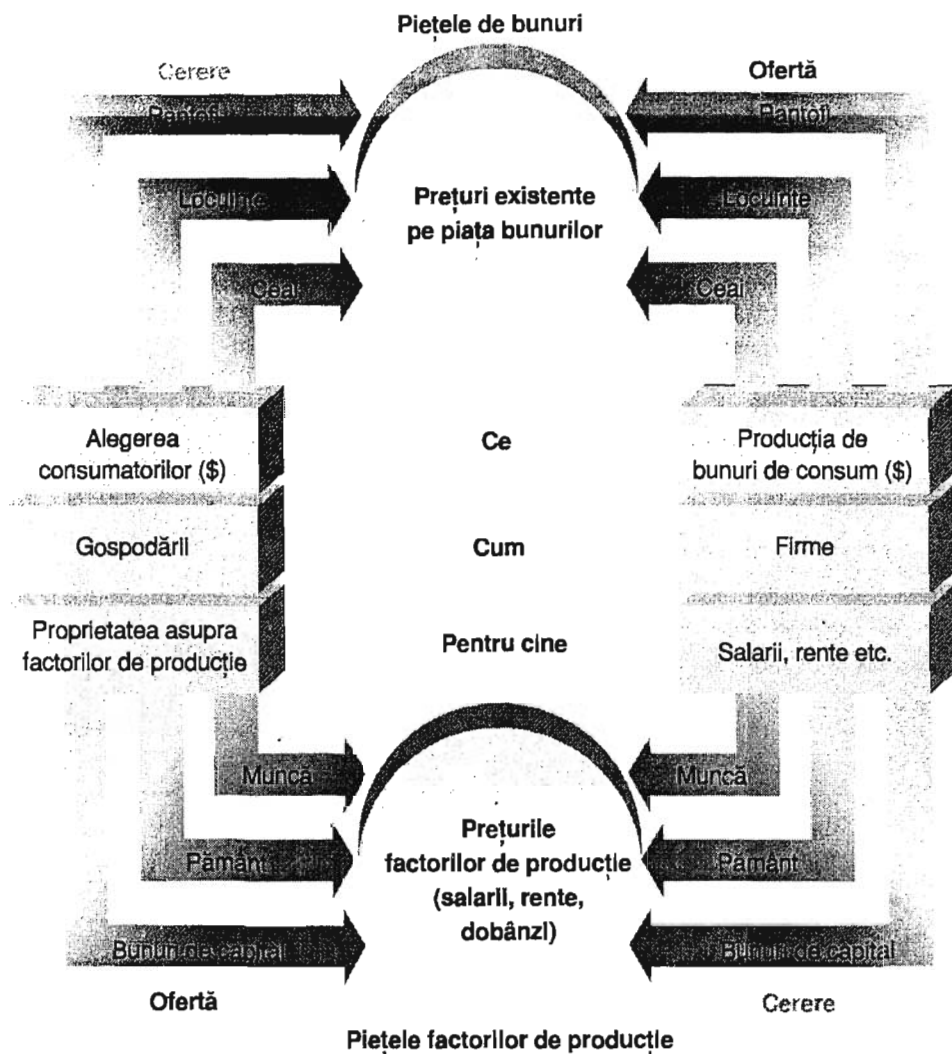

FIGURA 2-1. Sistemul economiei de piață bazat pe echilibrul dintre cerere și ofertă rezolvă cele trei mari probleme economice

Se observă în această figură fluxul circular al economiei de piață. Votul bănesc al gospodăriilor interacționează pe piața bunurilor cu oferta firmelor, stabilindu-se astfel *ce* anume se produce. Mai departe, cererea de factori de producție a firmelor se confruntă pe piață cu oferta de muncă și alte intrări, pentru a determina salariul, renta și dobânda; veniturile influențează astfel destinația bunurilor (*pentru cine* sunt produse aceste bunuri). Concurența care se manifestă între firme în ceea ce privește cumpărarea factorilor de producție și vânzarea bunurilor la un preț cât mai mic determină modul în care se realizează producția (*cum* se produce).

În așa fel încât să se realizeze un echilibru între oferta gospodăriilor și cererea firmelor.

Deși lucrurile par complicate, aceasta este pur și simplu imaginea de ansamblu a

păienjeniișului de oferte și cereri interconectate prin intermediul unui mecanism care rezolvă problema economică a lui *ce*, *cât* și *pentru cine*. Studiați cu atenție această figură.

Câteva minute de studiu vă vor ajuta să înțelegeți cum funcționează economia de piață.

Mâna invizibilă și „conurența perfectă“

Cel care a observat pentru prima oară modul de funcționare al sistemului economiei de piață a fost Adam Smith. Lucrarea sa, „*Avuția națiunilor*“ (*The Wealth of Nations*, 1776), este citită cu interes și astăzi. Smith este cel care a proclamat principiul „**mâinii invizibile**“, potrivit căruia individul, în dorința sa egoistă de a realiza binele personal, este călăuzit de o mână invizibilă spre realizarea binelui general. Într-unul din cele mai faimoase pasaje din întreaga literatură economică, Smith se referă la armonia existentă între interesul privat și cel public:

Fiecare individ se străduiește să utilizeze capitalul de care dispune în așa fel încât valoarea rezultatului obținut să fie maximă. În general, el nu intenționează nici să promoveze interesul public, nici să știe cât de mult îl promovează el însuși. Individul nu urmărește decât să se autoasigure; el nu vizează decât propriul câștig. Dar, în demersul său, individul este condus de o mână invizibilă spre promovarea unui țel care nu făcea inițial parte din intențiile sale. Urmărindu-și propriul interes, el promovează de multe ori interesele societății într-un mod mult mai eficient decât dacă ar fi dorit să facă aceasta cu tot dinadinsul.¹

Concepția lui Adam Smith despre funcționarea mecanismului pieței i-a inspirat pe economiștii moderni, deopotrivă susținători și adversari ai capitalismului. După mai mult de două secole de acumulări în sfera teoriei și practicii economice, ne putem da seama cu adevărat de posibilitățile și limitele acestei doctrine. Știm că, uneori, economia de piață face mai mult rău decât bine, că există „eșecuri ale pieței“ și că acest sistem nu duce întotdeauna la obținerea celui mai bun rezultat. Unul din eșecurile sistemului economiei de piață se referă la monopoluri și alte forme de concurență imperfectă. Un alt eșec al mâinii invizibile se referă la externalitățile pozitive, cum ar fi descoperirile științifice, sau negative, cum ar fi poluarea, care acționează asupra pieței. În fine, un alt eșec se referă la repartitia inacceptabilă, din punct de vedere politic sau etic, a veniturilor. Când apare unul din aceste elemente, teoria lui Adam Smith își pierde valabilitatea, determinând statul să intervină în vederea „reparării“ mâinii invizibile.

În concluzie:

Adam Smith a descoperit una din proprietățile remarcabile ale economiei concurențiale de piață. În condițiile existenței unei concurențe perfecte și ale absenței eșecurilor, piața exploatează la maximum resursele disponibile, producând bunuri și servicii utile. Când piața este dominată, însă, de fenomenul formării monopolurilor, de cel al poluării sau de alte neajunsuri eșecuri, remarcabilele proprietăți de eficiență ale mâinii invizibile pot dispărea.

B. SCHIMBURILE COMERCIALE, BANII ȘI CAPITALUL

De pe vremea lui Adam Smith, economia de piață a evoluat foarte mult. Funcționarea economiilor capitaliste dezvoltate (SUA, Europa Occidentală, Japonia) se bazează pe trei elemente caracteristice: schimburile comerciale și specializarea, banii și capitalul.

- O economie dezvoltată se caracterizează prin existența unei rețele complexe de *schimburi comerciale* între indivizi și țări, care

depinde de gradul ridicat al *specializării* și diviziunii muncii.

- În prezent, economiile folosesc pe scară largă *banii*. Circulația lor reprezintă sângele care dă viață sistemului. Banii sunt măsura valorii economice a lucrurilor și etalonul utilizat în finanțarea schimburilor comerciale.

- Tehnologiile industriale moderne se bazează pe folosirea unor uriașe resurse de *capital*: utilaje de mare precizie, fabrici de mare capacitate și stocuri de materii prime și

¹ Adam Smith, *Avuția națiunilor* (1776).

materiale. Bunurile de capital transformă forța de muncă a omului într-un factor de producție mult mai eficient, permițând obținerea unei productivități mult mai mari decât în trecut.

SCHIMBURILE COMERCIALE, SPECIALIZAREA ȘI DIVIZIUNEA MUNCII

Comparativ cu anii 1700, economia modernă depinde de specializarea indivizilor și a firmelor, între acestea existând o vastă rețea de schimburi comerciale. Țările occidentale au înregistrat o creștere economică rapidă, specializarea tot mai accentuată permițând lucrătorilor să devină foarte productivi în anumite domenii și să schimbe rezultatele muncii lor cu mărfurile de care aveau nevoie.

Specializarea apare atunci când oamenii își concentrează eforturile asupra unui număr redus de operațiuni – acest lucru permite fiecărei persoane și țării să folosească în cel mai avantajos mod aptitudinile și resursele de care dispune. Realitatea economică demonstrează că, în loc ca toți să producă de toate la un nivel mediocru, este mai bine să se realizeze o *diviziune a muncii*, adică o împărțire a producției pe etape sau operațiuni specializate. Diviziunea muncii permite oamenilor înalți să devină jucători de baschet, celor cu înclinații spre calcul să devină profesori de economie sau contabili, iar persoanelor cu putere de convingere să devină agenți de vânzări.

În sistemul economic actual, sunt necesari uneori foarte mulți ani de studiu pentru ca o persoană să ajungă să profeseze într-un anumit domeniu; de pildă, este nevoie de 14 ani pentru a obține licența în neurochirurgie. Capitalul și pământul se caracterizează, de asemenea, printr-un grad foarte ridicat de specializare. Pământul poate fi destinat cultivării anumitor plante (vezi podgoriile din California sau Franța, unde a trebuit să treacă mai multe decenii pentru a se putea cultiva vița-de-vie). Programul informatic utilizat la redactarea acestei cărți a necesitat un deceniu

pentru a fi elaborat. Cu toate acestea, el nu este de nici un folos pentru conducerea unei rafinării de petrol sau pentru rezolvarea unor complicate probleme de calcul. Unul din cele mai sugestive exemple de specializare este cel al cipurilor electronice care intră în dotarea automobilelor, sporind eficiența exploatării acestora.

Extraordinara eficiență a specializării favorizează existența complicatei rețele de schimburi comerciale între indivizi și națiuni pe care o întâlnim în prezent. Foarte puțini dintre noi realizăm în întregime un produs finit; nu producem decât o foarte mică parte din ceea ce consumăm. N-am putea preda decât o mică parte din programa analitică a unei facultăți; nu am putea goli de fise decât o mică parte din aparatele de taxare existente în parcuri; nu am putea separa decât o mică parte din materialul genetic al tuturor mușchilor. În schimbul unei astfel de munci specializate, vom primi un venit corespunzător care ne va permite să cumpărăm bunuri din orice parte a lumii.

Ideea *câștigurilor obținute din schimburile comerciale* reprezintă unul din punctele principale ale studiului economiei politice. Oamenii sau țările tind să se specializeze pe anumite domenii și, apoi, să se angajeze de bunăvoie în operațiuni de schimb, oferind ceea ce produc pentru a obține ceea ce le trebuie. Productivitatea muncii a înregistrat o creștere spectaculoasă în Japonia ca urmare a specializării în producția unor bunuri cum ar fi automobilele sau aparatele electrocasnice. Japonia exportă cea mai mare parte a producției pentru a plăti importurile de materii prime. În schimb, țările care au adoptat strategia „prin noi înșine” au ajuns la concluzia că aceasta nu poate fi aplicată. Schimburile comerciale contribuie la îmbogățirea *tuturor* națiunilor și la îmbunătățirea nivelului de trai al *tuturor* oamenilor.

În concluzie:

Economiile dezvoltate sunt angajate într-un proces de specializare și diviziune a muncii, care determină utilizarea mai eficientă a resurselor de care dispun. Indivizii și țările schimbă în mod

voluntar bunurile în a căror producție s-au specializat cu produsele altora, fapt care contribuie la creșterea calitativă și cantitativă a consumului, precum și la îmbunătățirea nivelului de trai al tuturor.

BANII: „LUBRIFIANȚII” SCHIMBULUI

Dacă specializarea permite oamenilor să se concentreze asupra anumitor operațiuni, banii le permit acestora să schimbe rezultatele muncii specializate pe care o prestează cu bunurile și serviciile produse de alții. Pentru a vă edifica asupra acestui lucru, imaginați-vă cum se desfășoară *troucl*: oamenii schimbă în mod direct o marfă cu o altă marfă. În economiile primitive, alimentele puteau fi schimbate pe îmbrăcăminte sau ajutorul acordat pentru construirea unei case putea fi obținut în schimbul ajutorului acordat pentru strângerea recoltei. În prezent, însă, schimburile se realizează, indiferent de stadiul de dezvoltare a economiei, prin intermediul banilor.

Ce sunt banii? **Banii** sunt un mijloc de plată. Mai mult decât atât, ei facilitează schimbul. Când toată lumea are încredere și acceptă banii ca mijloc de plată a bunurilor și datoriilor, schimburile comerciale sunt facilitate. Imaginați-vă cât de complicată ar fi viața, dacă ar trebui să oferiți ceva de fiecare dată când cumpărați o pizza sau când mergeți la un concert. Ce bunuri sau servicii ați putea oferi pentru o pizza? Ce bunuri sau servicii ați putea oferi Madonnei? Gândiți-vă la educația dumneavoastră – ce ați putea oferi în schimb facultății pentru materiile care vi se predau? Datorită faptului că toată lumea acceptă banii ca mijloc de schimb, sarcina de a realiza un echilibru între cerere și ofertă se simplifică foarte mult.

Ca orice „lubrifiant”, banii pot căpăta o consistență mai „vâscoasă”. Într-o economie de schimb, dacă mie îmi este foame, iar ție îți este sete, eu pot întotdeauna să aduc apă în timp ce tu vânezi. Într-o economie de schimb monetar, însă, lucrurile nu se pot încurca. De pildă, banii își pot pierde din

valoare în timpul crizelor financiare și al perioadelor inflaționiste. Când se întâmplă acest lucru, oamenii urmăresc să cheltuiască banii cât mai repede, înainte ca ei să-și piardă valoarea, în loc să-i investească pentru viitor. Așa s-a întâmplat în câteva țări latino-americe în anii '80, când rata inflației a ajuns să depășească 1.000 sau chiar 10.000 % pe an. Imaginați-vă că luni ați încasa un cec care și-ar pierde 20 % din valoare până la sfârșitul săptămânii!

CAPITALUL

O economie industrializată dezvoltată ca aceea a SUA folosește resurse uriașe, constând în clădiri, utilaje, calculatoare etc. Toate acestea sunt cunoscute sub denumirea generică de **capital**. Capitalul este un factor de producție produs, o intrare durabilă care constituie ea însăși un rezultat al activității economice.

Cei mai mulți dintre noi nu-și dau seama cât de mult depind, în mod direct sau indirect, activitățile noastre zilnice de capital, incluzând aici drumurile pe care circulăm, firele prin care ne este furnizat curentul electric, televiziunea prin cablu și chiar casele în care trăim. Valoarea totală a capitalului acumulat la nivelul economiei americane este de aproximativ 22 trilioane dolari – incluzând proprietățile de stat, capitalul productiv și cel rezidențial. Aceasta înseamnă că fiecărui american îi revine în medie un capital de 100.000 \$.

Așa cum am văzut, capitalul este unul din cei trei factori de producție principali. Ceilalți doi factori, pământul și munca, sunt denumiți adeseori *factori de producție primari*. Aceasta înseamnă că oferta lor este determinată în principal de factori neeconomici, cum ar fi rata fertilității și relieful țării. În schimb, capitalul trebuie produs pentru a fi folosit. De exemplu, unele firme produc utilaje pentru industria textilă, care sunt folosite ulterior la producerea cămășilor; alte firme fabrică tractoare, care sunt folosite la cultivarea pământului.

Formarea capitalului presupune, în mod inerent, utilizarea unor metode de producție indirecte. De fapt, oamenii au învățat de multă vreme că tehnicile de producție indirecte sunt, de multe ori, mai eficiente decât cele directe. De exemplu, puteți pescui intrând în apă și prinzând peștele direct cu mâna, însă în loc să vă ajute la pescuit, această metodă vă va produce mai multă dezamăgire. Utilizând o undiță (care face parte din categoria bunurilor de investiții), pescuitul devine mai eficient. Utilizând un capital și mai mare, de pildă năvoade și bărci pescărești, pescuitul poate ajunge să asigure hrana mai multor oameni și un trai îndestulat pentru cei care folosesc respectivele echipamente.

Creșterea determinată de sacrificarea consumului curent.

Dacă oamenii sunt dispuși să *economisească* – să se abțină de la consumul curent în vederea consumului viitor – societatea poate folosi resursele de care dispune pentru a produce noi bunuri de capital. Creșterea volumului capitalului acumulat determină deplasarea spre exterior a curbei posibilităților de producție, ajutând economia să se dezvolte într-un ritm mai susținut. Dacă vom reanaliza figura 1-5, vom observa că sacrificarea consumului curent în favoarea investițiilor contribuie la sporirea, pe viitor, a posibilităților de producție. Dezvoltarea rapidă a Japoniei, Coreei de Sud și a altor țări asiatice se datorează, printre altele, ritmului susținut în care s-a economisit și investit în aceste țări. Prin comparație cu acestea, mulți economiști cred că SUA au rămas în urma altor țări în cursa creșterii economice tocmai din cauza ritmului scăzut în care se economisește și se investește.

Capitalul util este, fără doar și poate, limitat. Putem crește productivitatea măbind capitalul. Cum? Înlocuind *toate* procesele de producție directe cu altele mai eficiente, indirecte, și toate procesele indirecte cu altele „și mai indirecte”. Dar tocmai în aceasta constă dificultatea: cu cât sunt mai mari investițiile indirecte, cu atât este afectat mai mult consumul curent. Folosirea resurselor în vederea

construirii, la toate autostrăzile, a încă două benzi de circulație ar contribui la reducerea consumului de combustibil, a costului reparațiilor și a duratei călătoriilor, însă investiția în sine nu ar fi rentabilă. Studenții ar putea frecventa cursurile facultății încă cinci sau zece ani de la absolvire, specializându-se și respecializându-se, însă ei nu ar câștiga niciodată suficient de mulți bani pentru a acoperi costul cursurilor suplimentare urmate.

Sintetizând, putem spune că:

Activitatea economică implică, într-o mare măsură, renunțarea la consumul curent în vederea creșterii capitalului acumulat. De fiecare dată când facem o investiție, construind o fabrică sau o șosea, completându-ne sau perfecționându-ne pregătirea ori sporind volumul cunoștințelor tehnice utile, contribuim la creșterea, pe viitor, a eficienței activității economice și a consumului.

Capitalul și proprietatea privată

Într-o economie de piață, capitalul se află, de regulă, în proprietate privată, iar venitul obținut din utilizarea capitalului aparține unor persoane. Pentru fiecare pic de pământ există un act sau un titlu de proprietate; aproape orice utilaj sau clădire aparține unei persoane sau unei firme. *Drepturile de proprietate* dau deținătorilor acestora posibilitatea de a folosi, schimba, vopsi, săpa, găuri sau exploata bunurile de capital respective. Acestea au o valoare de piață, iar oamenii le pot cumpăra sau vinde la orice preț doresc. *Capitalismul își trage denumirea de la capacitatea persoanelor de a avea în proprietate și de a obține profit de pe urma capitalului deținut.*

Deși societatea noastră se întemeiază pe dreptul de proprietate privată, acesta din urmă este limitat. Societatea hotărăște cât din ceea ce dețineți „dumneavoastră” puteți lăsa moștenitorilor și cât reprezintă taxele și impozitele pe succesiune datorate statului. Societatea stabilește cât de mult poate o fabrică să polueze mediul și unde anume vă puteți parca mașina. Nici pe casa în care locuiți nu puteți fi stăpân în totalitate. Trebuie

să respectați reglementările privind destinația suprafețelor, iar dacă este necesar, să vă mutați pentru a face loc unei autostrăzi.

Interesant este faptul că cea mai valoroasă resursă economică, munca, nu poate fi transformată într-o marfă care să poată fi vândută și cumpărată ca orice bun aflat în proprietate privată. De când a fost abolită sclavia, tratarea forței de muncă ca mijloc de producție este interzisă prin lege. Nu sunteți liber să vă vindeți; trebuie să vă închiriați în schimbul unui salariu.

În economia de piață, dreptul de proprietate definește capacitatea unei persoane sau a unei firme de a deține, cumpăra, vinde și folosi bunuri de capital și alte bunuri.

Economia politică în acțiune:

Dreptul de proprietate se exercită într-un cadru legal, acesta constând în setul de legi ce stă la baza funcționării unei economii. Un cadru legal eficient și acceptabil include definirea dreptului de proprietate, adoptarea unor legi referitoare la contracte și crearea unui sistem de soluționare a disputelor. Așa cum au putut constata autoritățile din țările foste comuniste, economia de piață nu poate exista în absența unor legi referitoare la contracte sau a unor garanții care să asigure firmele că-și pot păstra profiturile obținute. Iar când cadrul legal nu mai

este respectat, așa cum s-a întâmplat în fosta Iugoslavie și, uneori, chiar în zonele urbane sărace ale Americii, oamenii încep să se teamă pentru viețile lor, nemaivăd timpul sau disponibilitatea de a face investiții pe termen lung. Producția scade, iar calitatea vieții se deteriorează. Într-adevăr, foametea cumplită cu care se confruntă țările africane este determinată, în majoritatea cazurilor, de războaiele civile și de încălcarea ordinii de drept, nu de condițiile climatice neprielnice.

Până acum, am văzut cum specializarea, schimburile comerciale, banii și capitalul influențează decisiv asupra eficienței unei economii dezvoltate. Trebuie menționat, însă, că între toți acești factori de influență există o strânsă legătură. Specializarea contribuie la îmbunătățirea eficienței, iar creșterea producției favorizează desfășurarea schimburilor comerciale. Utilizarea banilor contribuie la creșterea vitezei și eficienței schimburilor comerciale. Fără facilitățile pe care le oferă banii, diviziunea muncii nu s-ar fi putut realiza într-un mod atât de sistematic. Între bani și capital există iarăși o strânsă legătură deoarece fondurile pentru achiziționarea mijloacelor de producție se obțin de pe piețele financiare, unde economiile unor persoane pot deveni capitalul altor persoane. Prin intermediul acestor elemente, nenumăratele bunuri și servicii parcurg circuitul complet al activității economice.

C. ROLUL ECONOMIC AL STATULUI

Într-o economie de piață ideală, toate bunurile și serviciile s-ar schimba în mod voluntar pe bani, la prețul pieței. Un asemenea sistem exploatează la maximum resursele de care dispune societatea fără intervenția statului. În realitate însă, nici o economie nu poate funcționa exclusiv pe baza principiului mâinii invizibile. Mai mult, orice economie suferă de imperfecțiuni, care determină apariția unor fenomene negative, cum ar fi poluarea, șomajul sau sărăcia și bogăția extremă.

Din această cauză, nici un stat din lume, indiferent cât de conservator ar fi, nu-și „lăsa mâinile” în totalitate de pe economia națională.² În economiile moderne, statul

² În secolul al XIX-lea, numeroase state occidentale au adoptat filosofia cunoscută sub denumirea de **laissez-faire**. Doctrina respectivă, care s-ar putea traduce prin cuvintele „lăsați-ne în pace”, arată că statul trebuie să intervină cât mai puțin în treburile economiei, iar deciziile economice trebuie să se ia în funcție de jocul cererii și ofertei de pe piață. La sfârșitul secolului, însă, numeroasele excese făcute

intervine sub diverse forme pentru a remedia defecțiunile apărute în mecanismul de funcționare a pieței. Armata, poliția, serviciul național de meteorologie și construcția de autostrăzi intră, în mod obișnuit, în atribuțiile statului. Activități sociale utile precum explorarea spațiului cosmic sau cercetarea științifică beneficiază de susținere financiară din partea statului. Statul este cel care reglementează unele activități (de pildă activitatea bancară și cea de colectare a deșeurilor) ori le subvenționează (agricultura și unele activități bazate pe utilizarea tehnicii de vârf). În sfârșit, însă nu în ultimul rând, statul impozitează veniturile cetățenilor, redistribuind o parte a acestora către cei vârstnici și nevoiași.

Indiferent, însă, de activitățile pe care le desfășoară, statul îndeplinește, într-o economie de piață, trei funcții importante: cea de creștere a eficienței, cea de promovare a echității și cea de asigurare a stabilității și dezvoltării macroeconomiei.

1. Statul încearcă să corecteze deficiențele mecanismului de funcționare a pieței, cum ar fi monopolurile și poluarea excesivă, pentru a încuraja *eficiența*.

2. Statul promovează *echitatea*, redistribuind veniturile către anumite categorii sociale prin intermediul sistemului de impozite și cheltuieli.

3. Statul folosește impozitele, cheltuielile guvernamentale și reglementările monetare pentru a asigura *stabilitatea și dezvoltarea macroeconomiei*, în vederea reducerii șomajului și a inflației și pentru încurajarea creșterii economice.

În continuare, vom analiza sumar fiecare din aceste funcții.

În numele capitalismului au determinat SUA și țările industrializate din Europa Occidentală să renunțe la unele idei promovate de această doctrină. Statele au început să joace un rol tot mai mare în luarea deciziilor economice, în reglementarea situației monopolurilor, în colectarea impozitelor pe venit și în asigurarea unui sprijin financiar pentru persoanele în vârstă (protecția socială).

EFICIENȚA

Adam Smith a recunoscut că mecanismul pieței funcționează cu cele mai bune rezultate numai în condițiile existenței unei **concurențe perfecte**. Ce înseamnă aceasta? Înseamnă că toate bunurile și serviciile au un preț și se schimbă pe piață. În plus, nici un producător sau consumator nu are o forță suficient de mare pentru a influența prețul. De exemplu, piața grâului este perfect concurențială pentru că cea mai mare fermă producătoare de grâu, a cărei producție nu reprezintă totuși decât o foarte mică parte din producția mondială, nu poate exercita o influență apreciabilă asupra prețului grâului.

Doctrina mâinii invizibile este valabilă pentru economiile în care toate piețele sunt perfect concurențiale. În acest caz, piețele realizează o alocare eficientă a resurselor, ceea ce face ca economia să funcționeze la limita posibilităților de producție. Când în toate sectoarele economiei concurența este perfectă, piețele produc, așa cum vom vedea mai târziu, combinația optimă de rezultate utilizând cele mai eficiente tehnologii și cel mai mic volum de factori de producție.

Există, însă, numeroase motive pentru care o piață nu poate fi perfect concurențială. Trei dintre cele mai importante se referă la existența formelor de concurență imperfectă, de pildă a monopolurilor, la așa-numitele externalități, cum ar fi poluarea, și la bunurile publice, precum apărarea națională sau autostrăzile. În fiecare din aceste cazuri, deficiențele apărute în mecanismul de funcționare a pieței fac ca producția sau consumul să fie ineficient, iar statul poate juca un rol hotărâtor în eliminarea acestora.

Concurența imperfectă

Una din marile deficiențe ale economiei de piață este provocată de *concurența imperfectă* sau de așa-numitele *monopoluri*. Dacă, în condițiile unei concurențe perfecte, nici o firmă sau consumator nu poate influența prețul, **concurența imperfectă** apare atunci când unul din cumpărători sau vânzători poate influența prețul unui bun. De exem-

plu, dacă o companie de telefoane sau un sindicat este suficient de puternic pentru a influența prețul serviciilor telefonice, respectiv prețul muncii, putem vorbi de existența unei anumite forme de concurență imperfectă. În acest caz, este posibil ca societatea să se deplaseze în interiorul limitei posibilităților de producție proprii. Așa se întâmplă, de pildă, atunci când un singur vânzător (deținătorul unui monopol) crește foarte mult prețul unui produs pentru a obține un profit suplimentar. Producția bunului respectiv va scădea sub nivelul maxim de eficiență și, astfel, eficiența economiei în ansamblu va avea de suferit. În asemenea situații, economia de piață își poate pierde, în mare măsură, proprietatea de mână invizibilă.

Care sunt efectele concurenței imperfecte, respectiv ale capacității unei firme puternice de a influența prețul practicat pe o anumită piață? Concurența imperfectă contribuie la creșterea prețurilor cu mult peste costuri și la scăderea volumului achizițiilor efectuate de consumatori sub nivelul de eficiență. Existența unor prețuri constant ridicate și a unei producții permanent mici este semnul ineficienței asociate cu concurența imperfectă.

În realitate, în aproape toate sectoarele de activitate există elemente de concurență imperfectă. De exemplu, este posibil ca liniile aeriene să nu aibă concurenți pe anumite rute și să se confrunte cu mai mulți rivali pe altele. Cazul extrem de concurență imperfectă este cel al *monopolului* – un singur producător care determină prețul unui anumit bun sau serviciu.

În ultima sută de ani, majoritatea statelor au înregistrat progrese în combaterea formelor extreme de concurență imperfectă. Uneori, statul reglementează prețurile și profiturile monopolurilor, așa cum se întâmplă în prezent cu serviciile publice locale. În plus, legislația antitrust interzice practici precum fixarea prețurilor sau încheierea unor acorduri de împărțire a piețelor.

Externalitățile

Ineficiența mai apare atunci când există externalități sau influențe asupra mediului

extern, care presupun schimbul involuntar al costurilor sau beneficiilor. Tranzacțiile efectuate pe piață presupun schimbul voluntar de bunuri sau servicii contra bani. Când o firmă cumpără un pui pentru a produce copane congelate, aceasta îl achiziționează de la proprietar, de pe piața puilor, plătind contravaloarea unei găini întregi. Când vă tundeți, plătiți frizerului contravaloarea timpului, aptitudinilor și chiriei pe care o suportă acesta.

Multe interacțiuni au însă loc în afara piețelor. Deși aeroporturile produc foarte mult zgomot, oamenii care locuiesc în vecinătatea acestora nu primesc, în general, nici o plată pentru faptul că avioanele folosesc spațiul aerian de deasupra caselor lor. Pe de altă parte, unele companii investesc sume enorme în cercetare și dezvoltare, fapt care produce efecte pozitive pentru restul societății. De exemplu, cercetătorii de la AT&T au inventat tranzistorul. În orice caz, o activitate i-a ajutat sau i-a afectat întotdeauna pe oamenii care nu au participat la tranzacțiile de pe piața respectivă; adică, întotdeauna are loc o tranzacție economică fără o plată economică.

Externalitățile sau efectele asupra mediului extern apar atunci când firmele sau oamenii generează anumite costuri sau beneficii pentru alte persoane din afara pieței.

În prezent, statele sunt interesate mai mult de externalitățile negative decât de cele pozitive. Pe măsură ce populația globului crește, iar producția de energie, substanțe chimice și alte materiale sporește, externalitățile sau efectele negative se transformă în amenințări majore la adresa societății. În acest moment trebuie să intervină statele. *Reglementările* guvernamentale au drept scop menținerea sub control a externalităților, cum ar fi poluarea aerului și a apei, mineritul de suprafață, depozitarea la întâmplare a deșeurilor, producția de alimente și medicamente periculoase pentru sănătatea omului sau producția de materiale radioactive.

În multe privințe, statul este asemenea părinților, care spun întotdeauna „nu”. N-ar trebui să vă expuneți muncitorii la niște condiții de lucru periculoase. N-ar trebui să lăsați fumul otrăvitor al fabricilor să se

răspândească în atmosferă. N-ar trebui să vindeți medicamente periculoase. N-ar trebui să conduceți mașina fără a purta centura de siguranță. Și așa mai departe. Elaborarea celor mai bune reglementări este o sarcină dificilă. Acest lucru necesită efectuarea unor studii științifice și economice complexe, fiind totodată ținta unor intense presiuni politice. Cu toate acestea, puțini sunt cei care doresc revenirea la un sistem economic fără reglementări, în care cei puternici fac legea.

Bunurile publice

Deși externalitățile negative, cum ar fi poluarea sau încălzirea climei, atrag atenția în mod deosebit, externalitățile pozitive pot fi mult mai importante din punct de vedere economic. Din ultima categorie de externalități fac parte construirea unei rețele de autostrăzi, crearea unui serviciu național de meteorologie, susținerea financiară a cercetării științifice fundamentale și îmbunătățirea stării de sănătate a populației. Acestea nu sunt bunuri care pot fi cumpărate sau vândute pe piață. Producția lor nu poate fi asigurată de sectorul privat, pentru că beneficiile sunt atât de dispersate la nivelul populației, încât nici o firmă sau consumator nu dispune de stimulentele economice necesare furnizării acestor servicii și încasării profiturilor.

Tipul extrem de externalitate pozitivă este cel al bunurilor publice. **Bunurile publice** sunt mărfuri a căror ofertă are costul de extindere la o nouă persoană egal cu zero și de consumul cărora indivizii nu pot fi privați.³

³ Farurile sunt un exemplu tipic de bun public furnizat de stat. Acestea salvează vieți și vapoare. Cei ce se îngrijesc de buna lor funcționare nu pot percepe însă taxe de la vapoarele care navighează în larg; și chiar dacă ar putea, acestea ar servi unui scop social bine definit, acela de contribuție adusă de vapoarele care folosesc serviciul lor. Totuși, lumina poate fi furnizată mult mai eficient fără a percepe vreo taxă, deoarece fie că avertizezi 100 de vapoare, fie că avertizezi unul singur, costul este același. În situația de față avem de-a face cu o externalitate pozitivă, mai precis cu o separare între beneficiul privat și cel social. Filosofii și liderii politici au recunoscut întotdeauna rolul pe care statul trebuie să-l îndeplinească în calitate de furnizor al unor astfel de bunuri publice.

Cel mai bun exemplu îl constituie apărarea națională. Când o națiune își apără libertățile și modul de viață, o face pentru toți fiii săi, indiferent dacă aceștia doresc sau nu acest lucru.

Deoarece oferta privată de bunuri publice este în general insuficientă, statul trebuie să încurajeze producția acestora. Cumpărând bunuri publice, cum ar fi servicii de apărare națională sau faruri, statul se comportă ca orice alt mare cumpărător de pe piață. Orientând cererea de consum în anumite direcții, el face ca resursele să se îndrepte în acele direcții. O dată realizat acest lucru, mecanismul pieței începe să funcționeze, direcționând resursele spre firmele care construiesc tancuri sau faruri.

Impozitele. Statul trebuie să găsească surse de venit pentru a putea plăti bunurile publice și pentru a realiza programele de redistribuire a veniturilor. Aceste surse sunt reprezentate de impozitele percepute pe veniturile persoanelor fizice și juridice, pe salarii, pe vânzarea bunurilor de consum etc. Toate unitățile administrative – comună, oraș, stat – strâng impozite pentru a-și acoperi cheltuielile.

Impozitele par a fi un fel de „preț”, în acest caz prețul pe care îl plătim pentru bunurile publice. Ele se deosebesc însă radical de prețuri prin faptul că nu se plătesc benevol. Toți intrăm sub incidența legii impozitelor; fiecare este obligat să suporte o parte din costul bunurilor publice. Desigur noi, ca cetățeni ai unei societăți democratice, dorim în egală măsură să folosim bunurile publice și să plătim impozite pentru ele. Legătura strânsă care vedem că există între cheltuieli și consum în cazul bunurilor private nu mai este valabilă în cazul impozitelor și al bunurilor publice. Plătesc prețul unui hamburger numai dacă vreau, dar sunt obligat să-mi plătesc partea ce-mi revine din impozitele destinate finanțării serviciilor de apărare și educație publică, chiar dacă acestea nu prezintă nici un interes pentru mine.

ECHITATEA

Discuția noastră referitoare la o serie de eșecuri ale pieței cum ar fi monopolurile sau externalitățile s-a concentrat asupra neajunsurilor apărute în exercitarea rolului acesteia de factor de alocare – imperfecțiuni care pot fi corectate prin intervenții judicioase. Să presupunem însă că economia ar funcționa în condiții de eficiență maximă – întotdeauna la limita posibilităților de producție și nicio dată sub aceasta, optând mereu pentru realizarea combinației optime de bunuri publice și private ș.a.m.d. Chiar dacă sistemul economiei de piață ar funcționa atât de bine, tot ar fi posibil ca rezultatul obținut să nu fie pe deplin satisfăcător.

Piețele nu realizează în mod necesar o distribuție a veniturilor echitabilă sau corectă din punct de vedere social. Economia de piață poate produce decalaje inacceptabil de mari în privința veniturilor și a consumului.

De ce este posibil ca mecanismul pieței să ofere o soluție inacceptabilă la chestiunea lui *pentru cine?* Motivul este acela că mărimea veniturilor este determinată de o varietate foarte mare de factori, incluzând efortul depus, gradul de pregătire, moștenirea, prețul factorilor de producție și norocul. Este posibil ca distribuția veniturilor să nu se realizeze întotdeauna corect. În plus, nu uitați că bunurile merg la cine oferă bani mai mulți, și nu la cine are cea mai mare nevoie de ele. Pisica unui bogătaş poate bea laptele de care are nevoie băiatul unei familii sărace pentru a nu se îmbolnăvi. Acest lucru se întâmplă din cauza faptului că piața nu funcționează cum trebuie? Nicidecum. Mecanismul pieței își îndeplinește menirea, căci produsele ajung în mâinile celor care au posibilitatea să le plătească. Dacă o țară cheltuiește mai mult cu alimentele destinate animalelor de casă decât cu ajutorarea copiilor săraci care vor să facă o facultate, nu înseamnă că piața este de vină, ci că distribuția veniturilor se face defectuos. Chiar și cel mai eficient sistem economic de piață poate genera mari inegalități.

Adeseori, într-un sistem bazat pe economia de piață, distribuția veniturilor este rezultatul

hazardului. În fiecare an, revista *Forbes* publică lista celor mai bogați 400 de americani; este impresionant cât de mulți dintre ei au primit drept moștenire bogățiile pe care le dețin sau câți au folosit averea moștenită pentru a face o avere și mai mare. Se pune întrebarea: este cinstit sau ideal că se întâmplă așa? Probabil că nu. Este oare normal ca o persoană să devină miliardară doar pentru faptul că a moștenit o suprafață de pământ de 10.000 km² sau terenurile bogate în petrol ale familiei sale? Cam așa se împarte tortul în economia de piață de tipul „laissez-faire”. Părerile oamenilor cu privire la mărimea impozitelor care ar trebui plătite de proprietarii marilor averi sunt în continuare împărțite.

De-a lungul istoriei SUA, dezvoltarea economică a jucat de cele mai multe ori rolul mareei care face să se ridice toate bărcile, ea determinând creșterea veniturilor atât pentru cei săraci, cât și pentru cei bogați. În ultimele două decenii însă, această tendință a fost stopată de schimbările produse în structura familiei și de reducerea salariilor celor cu pregătire sau calificare inferioară. Importanța tot mai mare care se acordă din nou funcționării pieței este însoțită de creșterea numărului persoanelor fără adăpost, a copiilor care trăiesc în sărăcie, precum și de degradarea calității vieții în multe din marile orașe americane.

Din punct de vedere politic sau etic, inegalitățile existente între venituri pot fi considerate inacceptabile. O națiune nu trebuie să accepte rezultatul funcționării piețelor concurențiale ca pe ceva predeterminat și imuabil; oamenii pot analiza distribuția veniturilor, decidând dacă aceasta este sau nu este corectă. Dacă o societate democratică nu agreează modul în care sistemul capitalist liberal realizează distribuția „voturilor” bănești, aceasta poate lua măsuri în vederea schimbării modului de distribuție.

Să presupunem că alegătorii au decis reducerea inegalității dintre venituri. Ce anume poate face statul în această situație? Mai întâi, poate introduce un sistem de *impunere progresivă*, percepend o cotă de

impozit superioară pentru veniturile mari și o cotă inferioară pentru cele mici. Impozitele pe venit și moștenire sunt două exemple de impunere progresivă.

În al doilea rând, deoarece cotele de impozit mici nu sunt de nici un folos celor care nu au nici un venit, statul poate apela la *transferul de fonduri*, care echivalează cu acordarea unor sume de bani către populație. În prezent, în categoria transferurilor de la bugetul de stat se includ ajutoarele acordate persoanelor în vârstă, nevăzătorilor, celor cu handicap și familiilor cu copii minori, precum și ajutoarele destinate șomerilor. Acest sistem îndeplinește rolul unei „plase de protecție” a celor nenorociți împotriva privațiunilor. În fine, statul poate subvenționa uneori consumul categoriilor sociale cu venituri mici oferindu-le cupoane pentru achiziționarea de alimente, servicii medicale gratuite și locuințe ieftine (în SUA, fondurile destinate subvențiilor de acest tip sunt totuși mici în raport cu totalul cheltuielilor prevăzute în bugetul federal).

Cum pot contribui economiștii la soluționarea problemei egalității? Ca știință, economia politică nu poate răspunde la întrebări normative de genul „cât din veniturile societății ar trebui să ajungă la familiile sărace?” Aici avem de-a face cu o problemă politică care nu poate fi rezolvată decât la urne.

Economia politică poate analiza costurile sau beneficiile diferitelor sisteme de redistribuire. Economiiștii au încercat multă vreme să afle dacă diferitele instrumente de redistribuire a veniturilor (cum ar fi impozitele și cupoanele pentru achiziționarea alimentelor) sunt sau nu eficiente în plan social (dacă îi determină pe oameni să muncească mai puțin sau să cumpere medicamente în loc de alimente). Totodată, ei încercat să afle dacă acordarea unor sume în numerar pentru persoanele nevoiașe este mai eficientă în combaterea sărăciei decât subvenționarea achiziției de bunuri. Economia politică nu poate oferi un răspuns la întrebarea „în ce măsură poate fi considerată sărăcia accep-

tabilă sau îndreptățită?”, dar ea poate ajuta la elaborarea unor programe mai eficiente de creștere a veniturilor celor săraci.

CREȘTEREA MACROECONOMICĂ ȘI STABILITATEA

Încă de la originile sale, capitalismul s-a confruntat periodic cu fenomene negative ca inflația (creșterea prețurilor) și recesiunea (creșterea numărului șomerilor). După cel de-al doilea război mondial, de pildă, au izbucnit în SUA nouă recesiuni, unele dintre ele determinând concedierea a milioane de muncitori.

Astăzi, datorită contribuției teoretice a lui John Maynard Keynes și a adepților săi, știm cum să menținem sub control excesele ciclului economic. Folosind cu atenție politicile fiscale și monetare, statul poate influența producția, șomajul și inflația. *Politica fiscală* a statului este sinonimă cu puterea de a percepe impozite și cu puterea de a cheltui. *Politica monetară* presupune stabilirea mărimii masei monetare și a ratelor dobânzii; acestea influențează investițiile care se fac în mijloacele de producție, precum și alte cheltuieli a căror mărime depinde de rata dobânzii. Utilizând cele două instrumente de politică macroeconomică, statul poate influența volumul total al cheltuielilor, rata de creștere și volumul producției, nivelul ocupării forței de muncă și al șomajului, nivelul prețurilor și rata inflației cu care se confruntă economia.

În cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea, guvernele țărilor industrializate au aplicat cu succes ideile revoluționare ale lui Keynes. Impulsionată prin măsuri fiscale și monetare expansioniste, economia de piață a cunoscut, după cel de-al doilea război mondial, o perioadă de avânt fără precedent. Dificultățile economice din anii '70 – inflația puternică, șomajul în creștere, încetinirea ritmului de creștere a productivității – i-au determinat pe unii să devină mai sceptici în

privața capacității politicilor fiscale și monetare de a stabili economia.

În anii '80, statele s-au preocupat mai mult de elaborarea unor politici macroeconomice care să promoveze obiective pe termen lung, cum ar fi creșterea economică și productivitatea (*creșterea economică* denotă creșterea produsului național, în timp ce *productivitatea* reprezintă raportul dintre produsul național și volumul factorilor de producție utilizați sau eficiența cu care sunt utilizate resursele). De exemplu, în majoritatea țărilor industrializate s-au redus cotele de impozit cu scopul de a stimula producția și realizarea de economii. S-a încercat reducerea ritmului de creștere a cheltuielilor statului; de aceea, mulți economiști au afirmat că economiile persoanelor fizice vor scădea, influențând negativ investițiile și inovația. Unii au afirmat chiar că statul ar trebui să joace un rol important în susținerea și protejarea sectoarelor noi, așa cum se întâmplă în Japonia și în alte țări din Asia de Est.

În categoria politicilor macroeconomice de stabilizare și creștere economică intră politicile

fiscale (de impozitare și de cheltuieli) și politicile monetare (care influențează rata dobânzilor și condițiile de credit). De la elaborarea teoriei macroeconomice în anii '30, statele au progresat în combaterea exceselor reprezentate de inflație și șomaj.

În tabelul 2-1 este prezentat, pe scurt, rolul economic pe care statul îl îndeplinește în zilele noastre. Se observă de aici funcția foarte importantă pe care statul o are în promovarea eficienței, în realizarea unei distribuții echitabile a veniturilor și în atingerea obiectivelor stabilității și creșterii economice. În toate țările dezvoltate se constată existența unei economii mixte, în care piața este cea care determină nivelul producției și al prețurilor din majoritatea sectoarelor, în timp ce statul coordonează întreaga activitate economică prin intermediul programelor din domeniul fiscalității, al cheltuielilor bugetare și al reglementărilor monetare. Atât piața, cât și statul sunt elemente esențiale pentru buna funcționare a economiei. O economie modernă nu poate funcționa fără cele două componente, așa cum dumneavoastră nu puteți aplauda cu o singură mână.

TABELUL 2-1. Statul poate remedia deficiențele pieței

Deficiențele mâinii invizibile	Intervenția statului	Exemple de măsuri luate de stat
Ineficiență:		
Monopol,	Intervenția pe piață	Legislație antitrust
Externalități	Intervenția pe piață	Legislație împotriva poluării, ordonanțe împotriva poluării aerului
Bunuri publice	Încurajarea activităților benefice	Apărare națională, faruri
Inegalitate:		
Inegalități inacceptabile în privința veniturilor și averilor	Redistribuirea veniturilor	Impozitare progresivă a veniturilor și averilor
Probleme macroeconomice:		
Ciclurile economice (șomaj și inflație puternică)	Stabilizarea situației prin măsuri macroeconomice	Politici monetare (modificarea masei monetare și a ratei dobânzilor) Politici fiscale (impozite și programe de cheltuieli)
Încetinirea ritmului de creștere economică	Stimularea creșterii	Investiții în educație Reducerea deficitului bugetar și creșterea ratei de economisire

REZUMAT

A. Ce este piața?

1. Într-o economie ca aceea a SUA, majoritatea deciziilor se iau în cadrul pieței, ce servește drept mecanism prin intermediul căruia cumpărătorii și vânzătorii se întâlnesc pentru a face schimb de bunuri și pentru a determina prețurile și cantitățile mărfurilor ce urmează a se schimba. Adam Smith a afirmat că *mâna invizibilă* a pieței duce la obținerea rezultatului economic optim pe măsură ce indivizii își satisfac propriul interes. Cum piața este departe de a fi perfectă, ea s-a dovedit foarte eficientă în a rezolva cele trei probleme economice fundamentale: *cum*, *ce* și *pentru cine* se produce.

2. Pentru a rezolva problemele lui *ce* și *cum*, mecanismul pieței funcționează în felul următor: „voturile” bănești ale oamenilor influențează prețul bunurilor; aceste prețuri servesc drept indicator pentru producerea anumitor cantități de bunuri. Când oamenii solicită o cantitate mai mare dintr-un anumit bun, firmele profită sporind producția bunului respectiv. În condițiile existenței unei concurențe perfecte, o firmă trebuie să găsească cea mai ieftină metodă de producție, folosind eficient forța de muncă, pământul și alți factori de producție; altfel, ea va înregistra pierderi și va fi eliminată de pe piață.

3. Paralel cu soluționarea problemelor lui *ce* și *cum*, se rezolvă și chestiunea lui *pentru cine*. La baza distribuției veniturilor stă proprietatea asupra factorilor de producție (munca, pământul, capitalul) și prețul acestora. Oamenii care posedă pământ fertil ori sunt înzestrați cu calități deosebite vor obține multe voturi bănești cu care vor putea cumpăra bunuri de consum. Cei care nu dețin proprietăți și au calități, cunoaștere sau sex pe care piața nu le apreciază vor obține venituri mai mici.

B. Schimburile comerciale, banii și capitalul

4. Pe măsură ce economiile se dezvoltă, ele devin tot mai specializate. Diviziunea muncii permite fragmentarea unei activități în mai multe operațiuni ce pot fi executate fiecare mult mai repede și mai bine de către un singur muncitor. Specializarea apare ca urmare a tendinței crescânde de utilizare a metodelor indirecte de producție. Pe măsură ce gradul de specializare crește, indivizii și țările tind să se concentreze pe producția anumitor mărfuri, schimbând surplusul de produse pe care îl obțin cu bunuri produse de

alții. Comerțul voluntar, bazat pe specializare, aduce foloase tuturor participanților.

5. În zilele noastre, comerțul cu bunuri și servicii specializate se bazează pe circulația banilor. Banii, sub cele două forme ale sale – lichiditățile și cecurile – sunt mijlocul de schimb universal acceptat. Ei sunt folosiți la plata oricărui produs, de la plăcinta cu mere până la pielea de zebră. Acceptând banii ca mijloc de schimb, oamenii și națiunile se pot specializa în producerea câtorva bunuri, pe care le pot schimba ulterior contra altor bunuri; în absența banilor, am pierde foarte mult timp pentru a schimba un bun cu altul.

6. Bunurile de capital, adică intrările rezultate dintr-un proces de producție anterior, cum ar fi utilajele, construcțiile și producția în curs de execuție, permit folosirea metodelor de producție indirecte care determină creșterea substanțială a produsului național. Aplicarea acestor metode necesită însă timp și resurse și, deci, sacrificarea temporară a consumului curent în vederea creșterii consumului viitor. Regulile după care se pot cumpăra, vinde și utiliza capitalul și celelalte categorii de active sunt specificate în cadrul sistemului drepturilor de proprietate. În nici un sistem economic, dreptul de proprietate privată nu este nelimitat.

C. Rolul economic al statului

7. Deși mecanismul de funcționare a pieței este un mijloc admirabil de producere și alocare a bunurilor, slăbiciunile acestuia pot duce uneori la obținerea unor rezultate economice deficitare. Statul poate interveni pentru a corecta aceste slăbiciuni. Într-o economie modernă, statul are rolul de a asigura desfășurarea unei activități eficiente, de a corecta distribuirea inechitabilă a veniturilor și de a promova stabilitatea și dezvoltarea economică.

8. În cazul existenței unor forme de concurență imperfectă sau a externalităților, piața nu poate asigura alocarea eficientă a resurselor. Prezența formelor de concurență imperfectă, cum ar fi monopolurile, duce la creșterea prețurilor și la scăderea producției. Pentru a combate această stare de fapt, statul reglementează activitatea firmelor sau impune, prin lege, constrângeri anti-trust asupra comportamentului acestora. Externalitățile apar atunci când costurile sau beneficiile unor activități se răsfrâng în afara pieței. Statul poate lua hotărârea de a interveni, reglementând

aceste situații (cum se întâmplă în cazul poluării atmosferei) sau furnizând *bunuri publice* (cum se întâmplă în cazul serviciilor de apărare națională).

9. Piața nu realizează în mod necesar o distribuție echitabilă a veniturilor; pot apărea inegalități inacceptabile în privința veniturilor și a consumului. Drept răspuns, statul poate influența modul de repartizare a veniturilor (soluția problemei lui *pentru cine*), determinat de nivelul de piață al salariilor, rentelor, dobânzilor și dividendelor. Statul modern folosește impozitele pentru a mări fondurile destinate transferurilor de la buget sau programelor de suplimentare a veniturilor populației, care constituie o plasă de protecție pusă sub cei nevoiași.

10. De la elaborarea teoriei macroeconomice în anii '30, statul a început să joace un al treilea rol în economie: folosindu-se de puterea fiscală (impozitele și cheltuielile bugetare) și de politica monetară (influențând creditul și ratele dobânzii), el promovează dezvoltarea economiei și creșterea productivității pe termen lung, precum și atenuarea exceselor specifice evoluției ciclice a economiei (inflația și șomajul).

11. Principalul mod de organizare a activității economice în țările industrializate este cel *mixt*. Într-o economie mixtă, piața este cea care determină prețurile și cantitățile pentru majoritatea produselor, în timp ce statul coordonează activitatea economică prin intermediul programelor de impozitare, al cheltuielilor bugetare și al reglementărilor monetare.

RECAPITULAREA CONCEPTELOR

Mecanismul de funcționare a pieței

pieță, mecanism de funcționare a pieței
piețe ale bunurilor și piețe ale factorilor de producție
prețurile ca indicatoare
echilibru de piață
concurență perfectă și imperfectă
doctrina mâinii invizibile, elaborată de Adam Smith

Trăsături ale economiei moderne

specializare și diviziune a muncii
bani
factori de producție (pământ, muncă, capital)
capital și proprietate privată

Rolul economic al statului

eficiență, echitate, stabilitate
deficiențe: monopol și externalități
inechitatea distribuției veniturilor în economia de piață
politici macroeconomice:
politici fiscale și monetare
stabilizare și creștere

SUBIECTE DE DISCUȚIE.

1. Să presupunem că avem o economie cu o singură ramură de activitate, agricultura, iar pământul și munca contribuie la producerea unui singur rezultat, porumbul. Prezentați pe scurt soluția pe care ați propune-o pentru rezolvarea celor trei probleme economice: *ce*, *cum* și *pentru cine* se produce în această țară agrară. Trasați diagrama circuitului economic folosind ca model figura 2-1.

2. Se dau următoarele cazuri de intervenție a statului în economie: reglementări în vederea limitării poluării atmosferice; cercetări pentru descoperirea unui vaccin anti-SIDA; suplimentarea veniturilor persoanelor în vârstă; reglementarea prețului practicat de o societate locală care se ocupă cu furnizarea apei și care deține o poziție de monopol; aplicarea unei politici monetare în vederea

reducerii inflației. Ce rol îndeplinește statul în fiecare din aceste cazuri?

3. Când oferta unui bun este limitată, trebuie găsite mijloace de raționalizare a consumului acestuia: aplicarea sistemului „primul venit, primul servit”, organizarea de licitații sau acordarea de cupoane. Care sunt atuurile și deficiențele fiecăruia din sistemele amintite? Explicați în ce sens se poate spune că mecanismul pieței „raționalizează” consumul bunurilor și serviciilor existente în cantități limitate?

4. Circuitului bunurilor și factorilor de producție, ilustrat în figura 2-1, îi corespunde circuitul veniturilor și cheltuielilor bănești. Trasați circuitul banilor în economie și comparați-l cu cel bunurilor și factorilor de producție. Care este rolul banilor în acest circuit?

5. În acest capitol am analizat multe din „eșecurile pieței” – situații în care mâna invizibilă nu mai ghidează cum trebuie economia – și am prezentat rolul pe care îl îndeplinește statul. Este posibilă existența și a unor „eșecuri ale statului”, adică a unor tentative ale acestuia de a elimina eșecurile pieței, cu efecte negative și mai puternice decât cele produse de deficiențele inițiale ale pieței? Dați câteva exemple de eșecuri ale statului. Puteți menționa un caz în care eșecurile statului sunt atât de mari încât este mai bine să rămânem cu deficiențele pieței decât să încercăm să le corectăm?

6. Dați trei exemple de specializare și diviziune a muncii. În ce domeniu de activitate vă gândiți să vă specializați? Ce efecte negative ar putea avea specializarea *excesivă*?

7. „Lincoln l-a eliberat pe sclavi. Cu o singură semnătură, el a distrus cea mai mare parte din capitalul pe care Sudul l-a acumulat de-a lungul anilor”. Comentati această afirmație.

8. În tabelul următor sunt prezentate câteva din principalele articole de cheltuială ale bugetului federal american. Explicați raportul dintre articolele menționate și rolul economic al statului.

**Principalele categorii de cheltuieli
efectuate de administrația federală**

Articolul bugetar	Cheltuieli federale 1995 (miliarde \$)
Protecție socială	337
Apărare națională	271
Suplimentarea veniturilor	221
Dobânda la datoria publică	213
Resurse naturale și mediu înconjurător	22
Justiție	17
Știință și tehnologie	17

Sursa: Biroul de Management și Buget, *Bugetul Administrației SUA*, anul fiscal 1995.